

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 29, 2011.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 29, 2011.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE SECTION OF ARTS, 29, 2011.

UDK 811.163.4'366.3(497.16)"14/19"

Драга БОЈОВИЋ*

КАРАКТЕРИСТИКЕ ЗАМЈЕНИЧКО-ПРИДЈЕВСКЕ ДЕКЛИНАЦИЈЕ У ПАШТРОВСКИМ ИСПРАВАМА¹

Апстракт: Овај рад је увид у једну историјску појаву на фонетско-морфолошком плану која се тиче супституције вокала „јат”, укршатања меке и тврде промјене у замјеничко-придјевској деклинацији. Стање у Паштровским исправама² сагледаћемо у дијахроној перспективи, упоредити са стањем у Говору Паштровића, као и свим говорима на простору Црне Горе, и шире.

Кључне ријечи: замјеничко-придјевска деклинација, мека варијанта, тврда варијанта, народни говори

0. УВОД

Паштровске исправе су свједочанство од изузетног значаја за проучавање језика и писма, правне, економске и политичке прошлости и историје Паштровића. Оне заправо представљају приватно-правна документа која су настајала од 15. вијека на терену Паш-

* Доцент Универзитета Црне Горе

¹ Грађа је ексцерпирана из: *Паштровске исправе*, књига 2, Приредили: Јован Р. Бојовић, Мирослав Лукетић, Божидар Шекуларац, Историјски архив Будва, НИО Универзитетска ријеч, Будва, 1990; Божидар Шекуларац, *Паштровске исправе*, књ. 3, Одбор за прикупљање историјске грађе о Паштровићима, Петровац на Мору, 1999.

² „По хронолошком реду 4 документа су из XVII, 33 из XVIII и 76 из XIX вијека. По садржају и форми документи се могу подијелити у следеће групе: Купопродајни уговори, Тестаменти, Умири и пресуде суда добрих људи, Подјеле, диобе, замјене имања, Разна даривања земље и друго, Пресуде паштровског суда Банкаде, Процјене, пописи имовине и прђије, мирази, Уговори о издржавању, и сл., Писма, молбе, тужбе; Потврде о кауцији и дуговањима; Документа млетачких власти; документа аустријских власти”. (Паштровске исправе 2). Паштровске исправе 3 садрже различита документа од XVI до XIX вијека.

тровића и чувана у породичним збиркама. Данас су лакше доступне пошто су их испитивачи паштровске прошлости откупљивали од приватних власника, проучавали, а затим објавили у посебним збиркама.

С обзиром на своју садржину, Паштровске исправе (пресуде, тестаменти, подјеле, диобе, умири, замјена имања, даривање земље, пресуде, процјене...), поред тога што садрже устаљене конструкције својствене општем типу документу, у језичким особинама су, природно, под утицајем народнога говора.

1. ИСТОРИЈСКА ПЕРСПЕКТИВА

Највећи број замјеница мијења се по општем замјеничком образцу промјене. Мogle су се мијењати по *тврдој* или *мекој* промјени са истим самогласничким измјенама или алтернацијама карактеристичним за именичку деклинацију.

Придјевско-замјеничка³ деклинација затечена је у првом формирању кад су настајали најстарији споменици писмености: *малагѡ*, *весноуѡмѣ*.⁴

У босанским споменицама забиљежено је довољно облика:

а) До XV в.: Гмн.: *-ѣхъ*, *-ихъ*, Дмн.: *-ѡмъ*, Имн.: *-ими* : *-ами*, Лмн.: *-ѣхъ*, *-ихъ*.

аб) Послије тога облици дивергирају с обзиром на однос тврдих и меких основа, али у зависности од локалног говорног узуса у изговору „*jata*”, и с обзиром на изговор *x*: Гмн.: *-иѡ/--иѡх*, *-и/--их*, Дмн.: *-иѡм*, *-им*, Имн.: *-иѡми*, *-ѡми*, *-ими*, *-им*, *-и*, Лм= Гмн.: *-им*.

в) У дубровачким списима до XV вијека преовлађују облици меке промјене: Гмн.: *druzih*, *naših*, *svetih*, Дмн.: *dostojnim*, Имн.:

³ „Како се *техъ* подударало са *добреѣхъ* у лок. мн., то су заменички наставци, меки и тврди, почели да се употребљавају и у другим падежима. Тако смо те наставке добили у инстр. једн.; а да је тачно да смо под утицајем заменица и одређених придева који су се слагали са меким заменичким наставцима, види се по томе што се у поменутих падежима мношине не разликују родови, онако како то имамо код заменица и одређених придева; сем тога, и у другим падежима и одређених придева и ових, неодређених, можемо констатовати утицај заменичке промене”. (А. Белић, *Историја српског језика*, 246).

⁴ Радоје Симић, *Морфонолошки процеси у српскохрватском језику, њихови узроци и последице*, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Јасен, Београд, 2002, 334.

drugimi, starimi, Лмн.: *naših*. Данас су их у цјелини замијенили облици тврде промјене.

г) У далматинских писаца углавном влада стање изражено следећом парадигмом: *starih-starim-starimi-starih*. После тога облици већ имају савремену физиономију. Гмн.: *-их*, Дмн.: *-им, -има, -ими*, Лмн.: *-их, -им*.

д) Слично је и у Славонији: Гмн.: *-их, -ију*, Дмн.: *-им/-има*, Имн.: *-ими, -им, -и*, Лмн.: *-им/има, -их*.

ђ) У Србији до XV в. налазимо специфичне облике: Гмн.: *-ехъ*, Имн.: *-ми, -ми*, Лмн.: *-ѣхъ, -ехъ*.

д) И у Црној Гори забиљежено је прије XV в. Гмн.: *-ѣхъ*, а после тога времена Гмн.: *-иехъ, -ихъ*, ДИЛ: *-иемъ/-иема* и *-имъ/-има*.⁵

2. ПАДЕЖНИ ОБЛИЦИ КАРАКТЕРИСТИЧНИ ЗА МИЈЕШАЊЕ ПРОМЈЕНА

2. 1. Облик *инструментала једнине* имао је *јат* у коријену. Аналогијом према облицима замјеница меких основа добили смо облике типа *тим*. То је и најраспрострањенији облик у говорима и особина српског књижевног језика. Другачију ситуацију имамо у дијалектима у којима налазимо облике тврде варијанте *тем/тијем*, али и супротан процес – уопштавање облика тврде варијанте и код старих меких основа у неким говорима *нашијем, мојијем*...

2. 2. Као и у инструменталу једнине и у *ГДИЛ* *множине* превагу су однијеле меке основе, па смо у великом броју дијалеката (што је карактеристика и књижевног језика) добили облике са *и*: *наших, мојих*..., али и *тих, ових*..., *тим, овим*⁶. У дијалектима је исто као и у вези са *Иј* створен различит однос: у косовско-ресавском имамо *е* (*тех, онех*..., у источно-херцеговачком и зетско-сјеничким говорима налазимо *тијех, онијех*...), што је нормалан фонетски развитак.

⁵ Исто.

⁶ „У централном идиому наставци су: ДИЛ: *добријег/добријем*, дакле, без крајњег *-а*. У првом кругу од више облика Гмн. помињемо тип *добрија*, а на јужном сектору забиљежен је тип ДИЛ мн. *добријама*. На југу се крајње *-а* изговара, а другдје су облици типа *добријем* и *добријема* паралелни. У следећем кругу опет се издваја јужни сектор са ГЛ мн. *-ијъ*^а, ДИмн. *-ијема*. У осталим говорима најчешћи наставак Гмн. су *-и, -ија* и *-е*, а ДИЛмн *-има, ијема, -ема*. Крајње *-а* је свуда обавезно.” (Р. Симић, *о. с.*, 342)

3. ГРАЃА ИЗ ПАШТРОВСКИХ ИСПРАВА

а) Иј.

предъ свиємъ пукомъ (2/1716, 29), пред нама и судом нашим (2/1745, 41), нашим (2/1758, 42), с нашим банком разумлесмо (2/1780, 57), да наплатимо Маинића чистиєм шкритом (2/1798, 71), предъ ѿвиємъ судом (2/1799, 76), с овиємъ приватниємъ писмомъ (2/1820, 113), ѿвиємъ (2/1799, 77), пред којем би ижлѣгло..., предъ свакиенъ судомъ (2/1823, 119), за ниховиенъ (2/1824, 130), с овиємъ приватниємъ писмомъ, неговиема, ниже подписатиема, с осталиема своиема добрима (2/1826, 134), с неговиенъ керѣстомъ (2/1829, 142), пред свакиенъ судом (2/1834, 163), свакиємъ (2/1834, 164), предъ свакиенъ (2/1834, 165), договорено своиемъ синомъ (2/1837, 170), нашиємъ (2/1840, 177), пред свакоиємъ (2/1840, 179), с моиезиенъ синонъ (2/1841, 180), с овиєм приватниєм писмом, Миатъ Маинићъ неговиен синомъ, неговиєм синовима, неговиема синовима, последиенема, с овиен исверсива иедан другоме (2/1842, 187), неговиенъ (2/1843, 189), с нашиємъ банкомъ, судонъ нашиенъ (2/1846, 192), на острову масовниємъ патомъ (3/1677, 94), здолу писаниємъ, неговиєм, неговиємъ послѣниємъ, неговиємъ последиємъ (3/1771, 98), с дниємъ куѣиштемъ (3/1762, 120), са свакиєм најболиєм начином (3/1782, 145), с моиємъ братомъ (3/1794, 165), са свиенъ (3/1792, 164), с овиємъ истинитиємъ писмомъ, пред свакиєм судомъ (3/1807, 171), с овиЕмъ, подъ тешкиЕмъ проклествомъ (3/1815, 173), с неговиенъ братионъ, с неговиЕнъ братучедрнъ (3/1818, 176), с тиємъ, речениема (3/1834, 182), предъ свакиємъ судомъ (3/1837, 186), предъ судомъ нашиємъ (3/1843, 195), нашиємъ 3X(3/1843, 195, нема јага), с неговиємъ, нашиема (3/1846, 196), свакоиємъ (3/1847, 198), пред свакиємъ судомъ пред којем (3/1822, 201).

б) Гмн.

писаниехъ (2/1726, 30), свиех, речениех (2/1766, 43), моиехъ (2/1784, 58), т\$рскиехъ (2/1794, 66), речениехъ (2/1799, 77), законитиехъ (2/1800, 93), речениехъ, малиехъ (2/1802, 95), овиехъ (2/1807, 106), последние (2/1807, 104), истиехъ, речениехъ, речениекъ (2/1825, 117), истијхъ кметовахъ (2/1775, 54), отъ погодниехъ, своиема (2/1823, 120), моиехъ, истиехъ, ћесаровиехъ, (2/1824, 130), *неговиехъ* синовецехъ, моиехъ (2/1825, 123), прошаствиех временахъ (2/1863, 169), одъ моиехъ сестрахъ и другиехъ ортакахъ (2/1841, 1281), мртвиех (3/1677, 94), ниже писаниехъ (3/1738, 107), мърътвиех, неговие мртвиехъ од истиехъ (3/1752, 112), асприхъ сребрениехъ, (3/1756, 117), душом онизиех (3/1764, 122), свиехъ моиех мртвиех (3/1766), толико дру-

гихъ добарахъ (3/1766, 126), ричи свеихъ моиехъ (3/1774, 138), од своиехъ добарахъ, моиех (3/1778, 140), истиехъ, с ониехъ (3/1778, 142), више писатиехъ (3/1778, 143), по ричи свеи осталие (3/1773, 144), до Покладах Петровиех, више писаниех, у свеих (3/1782, 145), моиехъ мертвииехъ (3/1789, 163), моиехъ (3/1812, 172), моиехъ, ђеве-ричиђехъ (3/1815, 173), ђесаровиехъ, истиех (3/1818, 176), с овиехъ (3/1824, 178), нашиехъ (3/1834, 194, нема јата, нема Е), с речение баштина (3/1762, 120), - свеих, речениех, наших, речениех (2/1766, 43), с овиахъ (3/1802, 169).

в) ДИЛмн.

даровахъ неговиема синовима (2/1726, 30), предъ седоцима више писаниема (2/1726, 30), нашиема, моиема (2/1766, 43), нашим (2/1758, 42), и баштину делиберахъ нему и неговиема послеђњиема, добри-ма моиема (2/1767, 44), неговиема последњиема (2/1776, 55), сваки-ем, нашиема (2/1798, 71), послђдниема (2/1807, 103, јат у етим. пози-је), ниховиема, речениема, последниемаа (2/1807, 104), послетниема (2/1815, 110), нђговиема, подписатиема (2/1820, 113), послђниема, с неговиема (2/1825, 117), послђдниема (2/1823, 119), своиема (2/1823, 120), нђговиема послђдниема, коега намирише другиема добрима, на пет... баштине... коиема (2/1824, 130), ниховиема послђдниема, него-вие синовецехъ, нђговиемъ (2/1825, 123), неговиема, ниже подписа-тиема, с осталиема своиема добрима (2/1826, 134), с овиемъ приват-ниемъ (2/1827, 135), неговиема синовима и пошлђдниема урмомъ, не-говиема, последниема (2/18282, 141), пре свакоиемъ, нашиема добри-ма, последниема, нашиема животима, (2/1829, 142), послђдниема, моиема осталиема садашними и последниема, неговиема, (2/1833, 144), неговима последниема (2/1833, 145), ниовиема последниема (2/1834, 163), свакиемъ, последниема (2/1834, 164), моиема, пре-дъ свакиенъ (2/1834, 165), неговиема последниема (2/1836, 166), с нашиема осталиема добрима (2/1836, 167), неговиема последниема, осталиема добрима (2/1863, 169), договорено своиемъ синомъ, нђвоиема, нђговиема пошлђдниема, с моиема другиема осталиема добрима (2/1837, 170), моиема (2/1838, 171), неговиема последниема (2/1838, 175), последниема (2/1839, 176), нашимъ, последниема, моиема осталиема добрима (2/1840, 177), пред свакоиемъ, неговиема последниема, неговиема осталиема добрима (2/1840, 179), моиезиенъ, послђдниема, нђговиема (2/1841, 180), ниховиема последниема, осталиема свеиема своиема добриамъ (2/1841, 1281), нђговиема по-следниема (2/1842, 1839, истиема, пошлђдниема, осталиема добри-ма садашними и пошлђдниема (1/2/1842, 184), и шесть добити него-вие ечерма (2/1842, 185), нђговиема синовима и ниховиема последни-

ема (2/1842, 186), с овием приватнием писмом, Миатъ Маинићъ неговием синомъ, неговием синовима, неговиема синовима, последниема, с овием (2/1842, 187), послдниема, више именоватиема (2/1844, 190), и вашиема посзледиема, последъниема, речениема, с нашиемъ банкомъ, судонъ нашиенъ (2/1846, 192), нѣговиема синовима, и нихъ послѣдниема (2/1850, 193), моеме пароху, за споменъ душе мое и мое мртвие (2/1852, 196), с осталиема моема добрима (2/1866, 202), неговиема синовима и неговиема пошледиема (2/1876, 203), пошледиема (3/1703, 97), здолу писаниемъ, неговием, неговиемъ послъниемъ, неговиемъ послѣдниемъ, з добрима своема (3/1771, 98), своема (3/1748), ко сагна осталиема добрима своимъ (3/1735, 113), неговиема калуѣерима и нихъ последниема (3/1756, 117), животима нашиема, (3/1762, 120), добриам нашиема (3/1764, 122), нашиема (3/1774, 138), нашиема (3/1778, 140), з другиема добрима садашнема и последниема (3/1778, 143), речениема, нашиема (3/1782, 145), бисмо, човеку (3/1782, 147), истиема, ѿд злиех, свиема, укорениемъ, с овезиема (3/1783, 149), неговиема последниема (3/1783, 150), и нихъ последъниема, моема садашниема и последниема (3/1783, 151), моїема, ниховиема, последниема (3/1794, 165), речениема земалма (3/1807, 171), неговиема последниема 2X, нашиема (3/1812, 172), неговиема, последниема (3/1802, 169), неговиема (3/1817, 175), неговиема последниема (3/1818, 176), с нашиема, негивиема последниема (3/1824, 178), неговиема, нашиема (3/1831, 181), речениема (3/1834, 182), нашиема (3/1836, 1284), садашниема пошледиема, нашиема, истиема (3/1837, 186), подписатиема (3/1840, 188), з другоиема нашиема осталиема садашниема пошледиема, неговиема (3/1840, 191), неговиема, последниема (3/1834, 194), нашиема (3/1846, 196), неговиема пошледиема, остаралиема моема добрима садашниема и пошледиема (3/1847, 198), своема осталиема (3/1822, 201), пошледијема (3/1850, 202), неговием синовима (2/1842, 187), ко сагна осталиема добрима своимъ (3/1735, 113).

ва)

неговим потомцима (2/1710, 28), моїема осталиема добрима садашними и последниема (2/1833, 144), неговима послѣдниема (2/1833, 145).

4. СТАЊЕ У ГОВОРИМА У ЗАМЈЕНИЧКО-ПРИДЈЕВСКОЈ ДЕКЛИНАЦИЈИ

Инструментал јединине придјевских замјеница мушког и средњег рода има искључиво наставак старих, тврдох основа -ијем у Говору

*Паитровића*⁷, док наставак *старих меких основа -им* налазимо само по изузетку код промјене придјева.⁸

И у *ДИЛ* *множине замјеничко-придјевске деклинације* превладали су наставци *старих тврђих основа* – уз то, имамо примјере само за облике у којима је *-а* саставни дио наставка *-ијема*, а наставци *старих меких основа им(а)* јављају се као изузеци⁹. Постоје примјери са наставцима *старих меких основа*, и необично је и једно образовање са наставком *-ама*: *овијама*, *нашијама*.¹⁰

У *генитиву* *множине* некадашњи придјевски завршетак *-ије(х)* досљедно је замијењен са *-ија(х)*, *-иј^а(х)*,¹¹ а код замјеница се задржао генитивни наставак придјевско-замјеничке промјене *-ије*¹².

Такозване дуже облике у замјеничко-придјевској деклинацији биљеже Вуковић¹³, Вушовић¹⁴ и Пешикан¹⁵, поред „краћих форми”. Слично стање забиљежили смо у *Говору Потарја*¹⁶.

5. ЗАКЉУЧАК

На основу поређења грађе Паштровских исправа и Говора Паштровића лако се примјећује да је у овој фонетско-морфолошкој категорији снажан утицај народнога говора, са свим оним варијацијама карактеристичним за тај говор. То је природан фонетско-фонолошки развој који је последица укрштања меке и тврде варијанте замјеничко-придјевске деклинације и преваге једне од њих у зависности од укупних особина народног говора, његове „прогресивности”, као и природе текста који испитујемо.

Што се пак стандардног српског језика на нивоу ијекавско-екавске дијалектације тиче, екавски стандард познаје искључиво форме са *и*. У ијекавском се каткад јављају форме са *ије*. Форме са *ије* јављају

⁷ Миодраг Јовановић, *Говор Паитровића*, Универзитет Црне Горе, 2005, 362.

⁸ Исто, 340.

⁹ Исто.

¹⁰ Исто, 363.

¹¹ Исто.

¹² Исто, 364.

¹³ Вуковић, *Пива и Дробњак*, 17.

¹⁴ Вушовић, *Источна Херцеговина*, 50.

¹⁵ Пешикан, *Староцрногорски, средњокатунски и љешански говори*, 162.

¹⁶ Драга Бојовић, *Говор Потарја* (докторска дисертација одбрањена 12. новембра 2010, на Филолошком факултету у Београду), 74.

су код Вука и Даничића те их Маретић¹⁷ сматра равноправним за јужно нарјечје. Касније су, међутим, облици са *-ије* све рјеђи у употреби, па се данас скоро никако и не јављају. Не препоручују се ни у нормативним граматакама као стандардни облици српскога језика.¹⁸

Драга БОЕВИЧ

ОСОБЕННОСТИ СКЛОНЕНИЯ МЕСТОИМЕННО-ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ
ИМЕН В ПАМЯТНИКАХ ГРАЖДАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
ОБЛАСТИ ПАШТРОВИЧИ

Резюме

Работа представляет собой обзор исторического явления на фонетическо-морфологическом плане, который касается результата гласного «ять» в истории сербского языка, смешения мягкого и твердого склонений местоименно-прилагательных имен. Срез языка в памятниках гражданской литературы области Паштровичи анализируется в диахронической перспективе, сравнивается с разговорным языком области Паштровичи, как и со всеми диалектами на территории Черногории и шире.

В данных текстах преобладают полные формы склонения, т. е. древние варианты твердого склонения местоименно-прилагательных имен, что объясняется влиянием разговорного языка.

¹⁷ Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb 1963, 188-232.

¹⁸ Радоје Симић и Бранислав Остојић, *Основи фонологије српскога књижевног језика*, Подгорица 1998, 223.